

Милица А. Кандић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

Милица Б. Мојсиловић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

ВАТРА КАО СТВАРАЛАЧКИ ПРИНЦИП У СПОРЕДНОМ НЕБУ ВАСКА ПОПЕ²

Апстракт: Поетичка космогонија Васка Попе преточена у збирку Споредно небо осмишљена је на специфичном просторно-временском плану, чије се координате очитавају у оквиру седам песничких циклуса поменуте збирке. Осмишљавањем Споредног неба, Поба представља стваралачки принцип који је унутар збирке најављен, а један од начина испољавања тих принципа представљен је симболом ватре. Еквивалент космичком стварању представља и алхемијско стварање, па се у том смислу посебно треба усредсредити на ватру као симбол креативног подстицаја. Циљ рада јесте осветљавање повезаности соларног принципа унутар Попиног Споредног неба са стваралачким принципом, како би се у крајњем резултату разоткриле вишеструке функције и симболизам ватре (са становишта митског и фолклорног), а затим указало на њен значај и различите видове присутности с обзиром на то да је мотив ватре дубоко скривен и није експлицитно означен. Ватра се у Споредном небу пројављује кроз многобројне

¹ milica.kandic@filum.kg.ac.rs

² Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/200198).

модификације примарног мотива: као огњиште, живи огањ, дим, пепео и Сунце. Имајући у виду овако широк спектар облика испољавања симбола ватре, спроведено истраживање претежно је усмерено ка праћењу развоја и трансформација његових значења унутар песничке збирке.

Кључне речи: *Васко Попа, поезија, Споредно небо, космогонија, алхемија, митологија, соларни принцип, ватра, живи огањ.*

1. Уводна разматрања

Ватра, тј. огањ, битан је део друштвеног и религијског центра, с обзиром на то да се у тој тачки сустичу најбитнији аспекти човековог живота. Ватра јесте оличење граничног стања: пребива на размеђи природе и културе, предочавајући своју неминовност и у цивилизацијском свету, као и у читавом човековом окружењу, обухватајући тако све оно што чини његов свет (како на унутрашњем, тако и на спољашњем плану). *Споредно небо* Васка Попе у слици огња сажима поимање ватре као центра друштва, затим култа, религијског поимања света и живота, те и космичког, космоса – сједињења свега небеског. Тако ватра и космос формирају дијагоналу на којој Попин свет почива и на коме се одржава. Ватра је репрезентација старог неба и односа са предачким, старим култом као оним већ познатим, док другу крајност представља космос – оличење новог стварања на основу онога што се у песничком космосу задржало. Ватра као стваралачки принцип представља страст за стварањем, на шта и указује песничка збирка, међутим, космолошки принцип Попине поезије говори да се стварање не мора увек нужно и одиграти, већ да се може догодити управо супротно, а да се потом тај неуспех и обзнањује. У том случају, симболика ватре указивала би на један од покушаја присаједињења онога што је заувек неповратно растављено и као такво осуђено на растакање; упућивала би на специфичан поетски ентитет коме је досуђено да егзистира самостално, без могућности постизања целовите хармоније присаједињења. Тако се мотив ватре тумачи као обзнана да се у ритуалном, сакралном свету догодила промена и повреда, да је извршено оскрнављење тог света.

Ватра као креаторски принцип не успева да своје стварање успешно оконча, да обнови себе саму, те се назире да се у вези са ватром и огњиштем одиграло оскрнављење, из чега проистиче да ни обред није до краја завршен или да услед тог догађаја није могућ повратак извору и отпочињање процеса зацељења, самим тим ни новог стваралачког циклуса. Ватра се (тј. света ватра која представља Сунце) на симболичком плану жели задобити: поновно освајање ватре јесте еквивалент освајања живота, задобијање центра, топлоте и животне енергије (уп. Ђајкановић 1973: 104). Она такође представља и тежњу ка успостављању поретка:

Она је, такорећи, човек, јер има двојаку човечју природу: физичку, она сија, креће се, живи, прибавља обиље, готови јела, храни тело; моралну, она има осећање и љубав, даје човеку чистоту, наређује оно што је добро и лепо, храни душу... Она је извор богатства, а у исто време и извор здравља и врлине. (Kulanž 1956: 20)

Пошто је ватра битан део културе и саставни део природе, уочава се потреба човека да порекло ватре заодене у мит, те да ватра буде и персонификација природних сила, посебно ако се доведе у везу са најватренијим телом, односно са Сунцем (уп. Тројановић 2021: 25). Ватра је самим тим постала и део Пантеона, огањ који чини светилиште, храм богова, централно место окупљања свих богова, људи, па и принципа, па је огањ централно место куће, као што би с друге стране Сунце било центар космоса, сабирна тачка космичких, небеских сила. Такође, ватра је један од елемената који учествује у космогонији, везује се за појам појаве постанка света, при чему се налази на граници природе и културе (уп. Meletinski 1980: 210). Код Попе је уочљива вертикала која с једне стране потцртава ватру као центар куће, затим је део алхемијског поступка претапања, загревања елемената и стварања нових елемената, док је с друге стране присутна небеска ватра, те и живи огањ – оличење тежње повратка искону, прапочетку на чијем се извору све уништено може залечити. Ватра као таква јесте непотпуна, стога постоји тежња да се земаљска ватра уједини са небеском, да се издигне ка небеској, од које је и постала (уп. Тројановић 2021: 30). Попино *Споредно небо* тако показује пут ватре која се издиже ка небеским висинама, а достижући

их, она тежи да се обнови, јер је, како Тројановић наводи (2021: 30), пролазна, за разлику од етерске ватре, која је вечна.

Огањ, као један вид манифестација ватре, јесте средиште ритуалног, обредног, па и религијског, при чему се обавља служба Богу, али је исто тако и средиште крепљења душевног и физичког човековог дела и породичног живота, дакле, скуп световног и профаног као свепрожимајуће и свеприсутне функције ватре (уп. Тројановић 2021: 39). С друге стране, жива ватра представља једну од манифестација ватри које се пале „из нужде”. За прављење овакве ватре потребно је, код неких јужнословенских народа, користити чекић и наковањ (при чему је ватра доведена у везу са ковачким занатом), док се код других добија трењем камена и дрвета или одређених врста дрвета (уп. Frejzer 1992: 612). Таква ватра има изузетно лековита својства, у Србији се користила за лечење људи и стоке, па се у овом случају ватри приписује исцелитељско дејство, које је у супротности са соларном теоријом о ватри (уп. Frejzer 1992: 613). С друге стране, Башлар нас упућује да све ватре немају позитивно дејство какво су поједини тумачи попут Фрејзера представили. Башлар (1996: 32) нам говори да присуство ватре може да значи уништење природе, биљног света и да се ватре радоснице пале зарад слављења ватре, тј. због светковине ватре, култа ватре који се том приликом обзнањује. На овом месту Башлар нам казује да природа ватре може бити дуална – она у свом елементу уједињује добро и зло: она је и креаторска и уништитељска, и хранитељска и самртничка.

2. Ватра као покретач космогоније *Споредног неба*

У првом циклусу песничке збирке *Споредно небо*, под насловом „Зев над зевовима”, скицирано је алхемијско³ представљање ватре као доминантног елемента. Представа ватре код Попе постепено се превреднује, почевши од алхемијске слике, преко слике стремљења ватре ка небеским

³ „Васко Попа је у ову своју књигу уградио једну знатну симболошку ерудицију; симболи које он употребљава јављају се у сликама и у механици древних митова, у медијевалној езотерици, у искуству алхемичара – као и у савременим, монографским и компаративним делима која се баве симбологијом” (Lalić 1971: 171).

висинама, да би највиши ступањ постојања ватре био опредмећен у живом огњу, који је представљен на крају песничке збирке.

Ипак, било да се алхемија јавља као обликоватељица песничког имагинаријума и поетске митологије, било да се изокреће, негира и укида, она стоји као извор. Поред фолклора и средњовековне књижевности, и алхемија је један од кључева за читање симбола песама. Културолошки гледано, Попа се окреће једном специфичном току европске културе, који ни у његово доба није тако мртав као што би се у први мах учинило. (Radulović 2011: 536)

Песмом „Забораван број” отпочиње космогонија *Споредног неба*. Како истиче Ристановић (2019: 189), насловна синтагма упућује на Попину песничку иновативност, исказану у покушају да опише настанак читавог универзума. Стварање проиходи неочекивано из загонетне фигуре која у себи окупља одлике круга: наговештава се да је то број, који је „почео да рачуна са собом” и уз то био „чист и округао као Сунце” (уп. Рора 1997: 136). Немогућност да поимамо физичку појавност ове нетипичне прародитељске фигуре превазилази се ако њену кружну формацију доведемо у симболичку везу с једне стране са нулом, а с друге са Сунцем. Нула, округло ништавило, хаос који се уобличава у кружницу, да би изненада из самог себе изнедрио смислени поредак, амалгамски се претапа у визију Прасунца, које дарује део свог огња, а са њим и живот. Дакле, и пре него што је омогућио појављивање космичког устројства, хаос је у себи садржао животворну ватру, а као доказ овоме „Напољу су остали усијани / Трагови његовог рачунања” (Рора 1997: 136). Свако од створених небеских тела унутар новог, споредног неба, садржи баш такву ватру у себи. „Забораван број” стога тематизује мистерију својеврсног песничког великог праска, „Зева над зевовима”, праисконског отварања које само од себе и из себе врши свеопшту креацију помоћу ватре.

...Попа често користи кружни облик, затворену линију. Из тог његовог прапочетног, нимало загонетног броја, нуле, из ког дакле све настаје, и живот са његовим смислом и бесмисао, биће и не-биће, настају и природна или механичка тела, симболи ове поезије који су одређени истим обликом: кругом. Нула, кругови, прстен, доњи

котао, горњи котао, сунце – слепо сунце, поноћно сунце, младо сунце, страно сунце, црно сунце, модро сунце [...], представљени су, видимо, затвореним, кружним обликом. Служећи се њима и решавајући загонетку постања и живота, звездознанац као да решава квадратуру круга. (Džadžić 1973: 166–167)

Прародитељска кружница нуле уступа место новоствореним фигурама које се појављују омеђене оштрим ивицама, на шта указује песма „Мудар троугао”. Она проговара о наредном степену космогонијског развоја, тачније о различитим видовима успостављања граница: оделивању дана од ноћи, земље од воде, ваздуха од ватре. Ипак, између четири суштинска елемента, највише је истакнута управо важност ватре, примарне стваралачке силе, која својим ужареним средиштем наставља да сабира остала три елемента у свој својој есенцијалности. „Био једном један троугао / Имао је три стране / Четврту је скривао / У своме ужареном средишту” (Ропа 1997: 138). Сlike смене дана и ноћи скрећу нам пажњу на један циклус у коме троугао обитава, а који одговара путовању Сунца небом током дана, као и његовом заласку. Ова песма отвара још једну нову, али такође креаторску димензију ватре, при чему је назначено да се стварање космичког поретка одиграва разграничавањем и устројавањем појединачних делова. Када се један циклус оконча, њихово састављање се поново одиграва, што се на микроплану огледа у смени дана и ноћи, у скривању и поновном откривању четврте стране мудрог троугла. Међутим, на макроплану овакви циклуси означавају могућност пропадања космичког поретка, када би се поново све вратило онамо одакле је и проистекло – у ватрено средиште хаоса унутар кога се све границе укидају и где би се све дотада створено претопило у хомогену ужарену масу.⁴ Но, то катаклизмично састављање је одгођено, јер се кроз сваки наредни циклус оно што је створено раставља, одузима му се понешто, како би се велико стварање на крају збирке коначно одиграло или пак заувек пропало и бивало савладано ништавилком, космичком хладноћом кроз коју провејава празнина као обзнана великог неуспеха.

Песмом „Уљез” потврђује се поетички концепт *Споредног неба* о неопходности сталног раздвајања, јер би, парадоксално, спајањем и

⁴ „Ватра је, дакле, покретач периодичног препорода” (Ševalije, Gerbran 2004: 1027).

састављањем дошло до растакања космоса у хаос. Доминантна слика звезде падалице која напушта небо досеже до новозаветних представа о Тајној вечери. „За сунчевим округлим столом / Не говори се ништа о томе” (Рора 1997: 145). Посреди је обред који веома наликује на причест јер су присутне чаше у којима треба узети крв Христову и тело у виду огњеног хлеба. Читав ритуал измештен је и издигнут у сфере небеског служења, па и богослужења. Оно што је кључно јесте да сам простор освећује космичке ритуалне, обредне предмете – чаше светлости и огњени хлеб. Пренесени у простор Попине поетске митологије, ови обредни предмети сведоче о образовању и постојању једне засебне религије у *Споредном небу*, утемељене на поштовању стваралачког принципа ватре. Литургијски концепт овог обреда сведочи о привилегованом статусу који заузима животворни огањ са почетка песничке збирке. Приметан је мотив сунчевог стола, који би у симболичком кључу био доведен у везу са сунчевим точком, представом постанка небеске ватре која, по Тројановићевим речима (2021: 32), настаје „трећем вратила, или каког прута у колуту сунчаном, или у главчини сунчева точка”.

У контексту Попиних визија звезданог неба као ритуалног простора, такође треба поменути и чињеницу да су поводом бројних светковина паљене различите врсте ватри, попут обредних ватри, ватри љубави, ватри радосница и живих ватри. Најчешћа функција оваквих ватри била је да осигурају сунчеву светлост за човека, биљке, животиње, према соларној теорији (уп. Frejzer 1992: 620), која ватру доводи у везу са космичким силама и појавама попут сунца, подстичући плодност. За време вршења обреда космичке причести постоје и табуизоване теме, о којима се ћути. Читав обред посвећен је сунцу и изградњи култа сунца, соларног принципа, као још једног пандана, те манифестације ватре. Овај обред заправо само имитира обредну радњу, супституише елемент који се из циклуса уклања како би на његово место дошао други или да би остала празнина – празно место које се настанило унутар ритуала. Празнина остаје након тога што се са небеске позорнице удаљи „уљез”, сувишна звезда која завршава свој век и умире: „Кап крви у углу неба” (Рора 1997: 145) остаје као последњи траг умируће звезде падалице. Да ли звезде воде битку за свој део неба, да ли се уједају или се љубе? „За

сунчевим округлим столом / Не говори се ништа о томе” (Рора 1997: 145) – све звезде су равноправне или се бар тако чини, па пред прасунцем, око кога су окупљене, не проговарају о свом положају. „Ломи се само огњени хлеб / Чаше светлости иду од руке до руке / И мртве звезде сопствене зглобове глођу” (Рора 1997: 145). Ритуални огњени хлеб и чаша светлости круже међу звездама за сунчевим округлим столом, а онај ко остане „празних руку” за овом трпезом јесте уљез, звезда падалица, умирућа звезда коју су остале звезде изопштиле, отеле су део њеног космичког огња, енергије васионе и препустиле јој да се полако угаси и охлади; протеле су јој део небеског плаветнииа, а оставиле „ћорави угао неба” (Рора 1997: 145) да у њему остави кап крви – последњи траг који ће у оку посматрача трајати секунду.

Ипак, једно питање остаје трајно без могућности разрешења, а то је: одакле је проистекла сама ватра и због чега се баш она од четири основна природна елемента нашла унутар аморфног хаотичног садржаја који је ослобођен у тренутку „Зева над зевовима”? Песма „Запаљене руке” проговара о (не)сећању на иницијално станиште ватре, на њен први и прави дом. У наслову ове песме нашле су се, и то не случајно, руке, неопходно средство стварања,⁵ проницљиво доведено у везу са принципом ватре. „Говоре нешто прстима / Ко ће одгонетнути / Језик прстију у пламену [...] Говоре ли о старој кући / Коју су спаљену напустиле / Или можда о новој / Коју тек мисле да граде” (Рора 1997: 150). Питање руку јесте питање егзистенције, која је на раскораку између прошлог и будућег. „Запаљене руке” с једне стране могу говорити о страсти стварања, о башларовском сањарењу поред ватре – управо о суштинском поимању дома. С друге стране, руке откривају рушилачки принцип, негативитет ватре, чинећи је загонетном за човека, а њен пламени језик њему је недоступан, немушт. На овом месту први пут се директно намеће идеја о амбивалентној природи ватре: њена снага може бити креативна, али и деструктивна, па у том смислу кулминира запитаност над њеним по-

⁵ „...ова песма једна је од уметнички најубедљивијих, најупечатљивијих химни градителству. Можда зато што је испуњење те племените људске страсти угрожено у равнодушности и неразумевању неба. То је и химна упорности да се остварује чин грађења. Руке створитељке, и у трагичном тренутку пада и нестајања, говоре о кућном елементу...” (Antoniјевић 1996: 116).

реклom: је ли ватра сама уништила свој првобитни дом, светилиште у коме је примарно била слављена, а затим по казни доспела у хаотичне просторе прародитељске нуле? Песник продужава питање о томе „Да ли ћу моћи / На овом непочин-пољу / Да ти подигнем шатор од својих дланова” (Рора 1997: 48) и на друге песничке збирке. Руке тајанствено назначавају да говоре о дому показујући кров. Самим тим, поставља се питање о новом огњишту, о потрази за новим извором живог огња као небеског дома или о останку на старом.

Песма „Плодан жар” с једне стране тематизује плодност предачке ватре, док се истовремено може тумачити и као својеврсни дијалог нуле, примарног ништавила и хаоса, не-бића и ватре – апсолута, тј. стваралачког принципа. У дијалогу између два принципа превладава плодност жара, која умножава и омогућава земаљској ватри да се издигне у космичке висине које би је ослободиле земаљске тежине и мисли о ништавности. Дијалог раскрива да је однос снага неравноправан, не-биће води дијалог са космичким јединством, те се из циклуса у циклус наставља, долази до грешака, неспоразума који дискутују са последицом (уп. Lalić 1971: 173). Ово је једна од тачака у којима се дијалог обнавља, тј. изнова започиње, ако се у обзир узме почетак означен „Заборавним бројем”. „Зар сте толико порасли / Играјући се на мом жару [...] Зар сте већ спремни да сами / На извор мог жара узлетите” (Рора 1997: 160). Ова песма је само једна од симетрала која указује на то како се сваки од мотива унутар песничке збирке развија и води дијалог са својим панданима унутар других циклуса. Сваки од мотива, заправо, по речима Мелетинског (1983: 234), представља одређену семантичку опозицију која је супротстављена у самом опажајном свету човека, тј. просторној и чулној оријентацији. Тако мотив ватре непрестано осцилира између небеске и овоземаљске, предачке и живе ватре, на путу ка издизању ватре и њене коначне трансформације у изворну ватру – ватру живота која се налази само у наговештајима, а пут до ње је немогућ управо због неспоразума и размирица које одлажу тај догађај и онемогућавају га, те је читав покушај сведен на пропаст, узлетање ка извору је немогуће. Тиме је већ потцртан крајњи исход Попине ватрене епопеје: цикличност је условљена својим етапама и немогуће је избећи достизање креативног

зенита, као што је немогуће заувек одлагати завршетак у коме ће се стваралачки импулс угасити. Есхатолошка перспектива која се на овом месту јасније отвара покреће и најважније питање Попине песничке књиге *Споредно небо* – уколико је гашење живог огња неминовно, хоће ли се он икада више обновити?

3. Затварање круга: апокалиптично гашење и(ли) рађање новог огња

Песме у којима се пројављују и други елементи ватре, попут дима, жара, пепела, указују на алхемијско стварање Попиног песничког простора, које се одиграва паралелно са космичким стварањем и поменом небеских тела као централних актера те догађајности. Овим мотивима само се наглашава раскол који је још више продубљен, те је сагоревање заправо раскидање пређашњих нити и наглашавање неминовности катастрофе која се мора одиграти. Апсурд, ништавило, нула-бића, силе које спутавају коначно ослобођење, симболи су једни другима супротстављени и стоје једни наспрам других (попут котлова, те и смисла и бесмисла, бића и не-бића); све то чини извесну симболичку форму Попине песничке збирке (уп. Džadžić 1973: 166). Циклус песама „Раскол” откључава нову димензију песничке збирке – човека који се опире и бива отржењен од илузија, скептичан, и у одсуству наде, која га је полако напуштала пре свог коначног нестанка (уп. Džadžić 1973: 168).

Песма „Јешан дим” оживљава мотиве горњег и доњег котла, који представљају „оригиналну адатацију праслике супротстављених планова реалности, и древног принципа што га формулише легендарна *Tabula Smaragdina*: оно што је горе јесте као оно што је доле” (Lalić 1971: 175). Пређашње вођени дијалог сада је продужен и заострен препирком о уздицању, при чему колективитет није био ту да тај тренутак испрати, већ је сада приступљено напуштању заједнице, изопштавању из колективитета, размимоилажењу и дозивању из даљине, чије је поновно спајање готово немогуће, сваки део заузео је своју страну и не жели да одступи од ње. „Напустио си нас на дну / Свог испражњеног доњег котла [...] Тражи ти сад нас на ивици / Свог преврнутог горњег котла / Зашто ме нисте

дозвали / Док ме живог дим гутао / Дозови ти сад нас кроз ушице / И доњег и горњег котла” (Рора 1997: 175). Инверзним сликама омогућено је да оно горе буде исто као и оно доле, али исто тако и да онај који једе може бити поједен, а онај који сече може бити исечен, те да човек такође може постати реликвија која се приликом ритуала користи. Узношење и гутање дима подсећа на функцију реинкарнације и прочишћења како би то биће било спремно да ступи у небеске сфере. Међутим, обред треба да буде пропраћен колективитетом, али се то не дешава. „Колач од пепела” је такође раскид са ритуалним, па је огњени хлеб⁶ обесвећен и претворен у колач од пепела, жар је изгорео, претворио се у пепео и сагорео пређашње успостављену слику о световности ритуала и успона ка живој ватри. Ватра је сагорела и претворила у пепео читаво Попино светилиште, те се обред једења колача и сунцокрета у потпуности изокренуо, а обредни предмети почели су да уништавају онога ко жели да изврши ритуал, не дозвољавајући да се један циклус оконча и доведе до краја. Она је овде деструктивни, а не обнављајући елемент, како је то било наговештено у претходним циклусима. Проговор о откључавању ножа јесте увод у кроћење ножа, који је сасекао крила и онемогућио узлет, човек болно пада постајући свестан хладноће космоса и ништавила боравка на земљи, у којој се све већ распало.

Песма „Угашен точак” тематизује десакрализовање сунчевог точка, гашење небеске, свете ватре. Сунчев точак пре је био споменут као део ритуала стварања живе ватре, док је у „Несагорљивом калему” приказан прекид са соларним принципом – наступају потпуни мрак и апокалипса. У мраку је неповратно изгорео један зрак. Такође, овде је приметна жеља за припајањем прекинутих нити, за поновним пробијањем зрака, али се на овај начин уводи и један од централних мотива збирке – липа као свето дрво, центар, сабирна тачка која треба да уједини све прекинуто. Оно што у човеку сазрева јесте горчина услед немогућности да растављене делове поново састави у нераскидиво јединство, какво је постојало пре уништитељског раскола. „Зар још не знате у мраку / Да

⁶ „Од ништавила се добијају сурогати, погрешне ствари и опасни, погубни предмети. Храна коју нуди ништавило (‘Колач од пепела’) храна је уништења” (Antonijević 1996: 125).

је мој зрак изгорео / Знамо да се верни конач / С нашег одмотао срца” (Ропа 1997: 178). Песма репрезентује човекову побуну која је тињала у пређашњим песмама да би сада ескалирала. То више није човек појединац, него је деперсонализовани колектив, који непрестано чезне за апсолутом кога више не може досегнути, али, упркос томе, он не губи наду, већ постаје свестан реалности (уп. Džadžić 1973: 168). „Огњени сунцокрет” и „Ужарен пољубац”, којима се циклус и завршава, заправо одржавају наду у то да није сасвим завладао мрак и да се ипак још нешто може сачувати и обновити. „Ужарен пољубац” открива жељу ка великом, светом сједињењу на чијим ће се изворима залечити раскол и обновити савез неба и земље. „Шта завршавате без мог завршетка / Иза свога цвркутавог катанца / Сањамо да из ужареног пољупца / Спасемо за сене ушице котлова” (Ропа 1997: 181). Песма у себи садржи слику пећнице, која је алузија на пећ и котлове, као и на алхемијско стварање, тј. процесе стварања унутар пећи (уп. Radulović 2011: 533). С друге стране, разоткрива се да је једно сунце ипак опстало, и то у глави сунцокрета, те да нада није нестала него да и даље исијава, па макар и на моменте. Мотив срца, у коме гори вечна ватра и које чува од пропасти, јесте сачувана тежња ка искону, која нас води до њеног центра – до липе насред срца.

Песмом „Змај у утроби” наглашен је преврат, те и жеља за поновним, макар и насилничким задобијањем изгубљеног старог неба.

У „Змају у утроби“ фигурирају ватра, преображај материје, храњење земљом, те црвено и бело – две (од три) кључне алхемијске боје, које се у текстовима помињу и као комплементарне (сумпор и жива, мушко и женско); њихово сједињење у „хемијској свади” треба да произведе камен. (Radulović 2011: 535)

Мотив змаја, као соларни, демонски принцип, симболизује чувара ватре, док би јагње симболизовало невиност жртве која мора бити поднесена да би се задобила вечност. „Змај огњени у утроби / У змају црвена пећина / У пећини бело јагње / У јагњету старо небо [...] Скочили смо змају у чељустима / Чучнули иза његових зуба / И чекали да нас огањ спасе” (Ропа 1997: 186). Змај представља пандан бајковитом почетку у песмама у првом циклусу *Споредног неба*. Ова слика такође наликује аргонаутској слици потраге за златним руном, али је свакако посредни

потрага и тежња ка задобијању вечности, било митске или оноземљске, с тим што се у овој песми ишчекује спасење у огњу и коначан повратак.

Спасење које се жељно ишчекује осликано је у песми „Липа насред срца”. Липа јесте коначна тачка, повратак живом огњу. То је дрво од кога се прави живи огањ, оно и само симболизује и садржи исти мотив. Ово дрво је код Словена од изузетног религијског значаја, а извођењем живе ватре употребљава се приликом лустрације стоке и људи, лек је за многе болести (уп. Ђајкановић 2022: 127). Липа треба да зацели старо небо и да га поново објави или да се пак на њеном извору формира ново небо. „Липа цветна насред срца / Под липом котао закопан / У котлу дванаест облака / У облацима младо сунце” (Ропа 1997: 191). У бајковитом почетку песме осликан је скривени котао као алхемијски симбол стварања и након те објаве, читаоци ишчекују да ће котао бити поново пронађен, те да ће се младо сунце пројавити, да ће се створити читав нови космос. „Посекли смо липу да се огрејемо / Хладно нам било око срца” (Ропа 1997: 191). Међутим, то се не догађа, а лирски субјект бива поражен неуспехом потраге, резигнирано палећи липу не би ли се огрејао и одагнао хладноћу која провејава из космичке празнине и рушевина пређашњег неба као пређашњег света – она се више не може обновити, а алхемијско произвођење помоћу котла и ватре завршава пепелом, тим крајњим неуспехом.

У песми „Звезде избеглице” даје се одговор на питање које је назначено у песми „Запаљене руке”. Звезде, у којима и даље гори примарна космичка стваралачка ватра, сада су далеко од свог првобитног огњишта и неба. „Погледале сте се звезде / Кришом да небо не види / Мислиле сте добро / Разумеле се наопако / Освануле сте хладне / Далеко од огњишта / Далеко од капије неба” (Ропа 1997: 201). Лирски субјект себе обзнањује као новог звездознанца који ће их водити, рашчитавати тајне знакове и вратити их кући. Након краха космоса, након сакупљања остатака света, живота, завладали су тама, хладноћа и ништавило, који су угасили огњиште неба, тј. живи огањ. Тим догађајем прекинута је свака нит са пређашњом мишљу о обнови и коначном, дугоочекиваном повратку кући, који више није могућ. Циклус је овиме употпуњен, читава створена материја поново се претопила у хаос и вратила у оквире нуле.

Све што преостаје јесте да се настави трагање за новим домом, за неким новим Споредним небом,⁷ које би то могло и постати. „Дајте ми знакове тајне / Даћу вам вишњев штап / И путању једну моју бору / И водиљу једну трепавицу / Кући да вас врате” (Рога 1997: 201). Лирски субјект, као нови звездознацац, обзнањује почетак новог циклуса трагања за путањом назад до неба, које би се поново могло настанити звездама. Самим тим, означен је неуспех налажења искомског изворишта живота, тј. живог огња, који би напајао и обновио читав разрушени космос, те је некадашњи извор сада страно огњиште које им више не припада или кога су се одрекли.

Љубав, смрт и ватра спојени су у једном једином тренутку. Својим жртвовањем у срцу пламена, пролазност нам даје поуку о вечности. Потпуна смрт која не оставља трага јемство је да цели целцати одлазимо у онострано. Све изгубити да бисмо све добили. (Ваšлар 1996: 20)

Да ли се у Попиној поезији ради о таквој врсти добитка, да ли је потпуним уништењем омогућено стварање на сасвим новим темељима? То је нешто на шта нам сам лирски субјект не даје одговор, већ нас оставља да се замислимо над тиме да ли је егзистенција на такав начин могућа. Ватра је ту само једна од мисаоних димензија, сабирна тачка у којој се сучицу питања космоса, односа космоса и ватре, те и соларног принципа и ватре. Проговор о алхемији разоткрива стваралачки принцип у коме је ватра активни учесник, при чему се, замишљени над тим феноменом, осврћемо на могућност стварања као таквог, пратећи је до самог краја песничке збирке у покушају да то питање одгонетнемо. Закорачити у оностраност јесте корак ка вечности, сусрет са живом ватром; али - да ли је лирски субјект спреман да се тај сусрет одигра и да се на тај начин оконча ритуал, како би нови циклус стварања био могућ; да ли је, исто тако, спреман да прихвати потенцијални неуспех који је наговештен?

⁷ „Споредно небо доживљавамо као попрште сталног сукоба, драму уништења, судар светова таме и светова светлости” (Antoniјевић 1996: 137–138).

4. Закључак

Представа ватре у песничкој збирци *Споредно небо* Васка Попе, преливајући се из једног у други циклус, постепено се превреднује, почевши од алхемијске слике, преко слике стремљења ватре ка небеским висинама, да би највиши ступањ постојања ватре био одређен у живом огњу, који је представљен на крају песничке збирке. Животворна, свестварајућа ватра проистекла је из унутрашњости прародитељске кружнице, нуле, не-бића, ништавила, чиме је отпочет космогонијски процес. Одељивањем дана од ноћи, а затим и четири основна природна елемента, земље од воде, ваздуха од ватре, највише је истакнута управо важност ватре, као примарне стваралачке силе. Она својим ужареним средиштем наставља да сабира остала три елемента у свој својој есенцијалности, чиме је назначена још једна њена, такође креаторска димензија, оличена у стварању космичког поретка. На макроплану *Споредног неба* цикличност означава могућност пропадања космичког устројства и поновно враћање створене материје у ватрено средиште хаоса. Стога се као крајњи исход може одиграти или коначно, велико рађање или победа ништавила. Остало је отворено питање порекла космичке ватре, премда се, имајући у виду њену амбивалентну природу, наметнула идеја о томе да је ватра сама уништила свој првобитни дом, својеврсно светилиште у коме је примарно била слављена, а затим по казни доспела у хаотичне просторе прародитељске нуле. Стога мотив ватре у Попином *Споредном небу* непрестано осцилира између небеске и овоземаљске, предачке и живе ватре, на путу ка издизању ватре и њене коначне трансформације у изворну ватру – ватру живота која се налази само у наговештајима. Пут до ње испоставља се као неизводљив, те је читав покушај сведен на пропаст – узлетање ка извору је немогуће.

Извор

1. Попа, Васко (1997), *Сабране песме*, Вршац: Друштво *Вршац лепа варош*.

Литература

1. Антонијевић, Дамњан (1996), *Мит и стварност: поезија Васка Попе*, Београд: Просвета.
2. Башлар, Гастон (1996), *Психоанализа ватре*, Чачак: Дом културе: Уметничко друштво Градац.
3. Куланж, Фистел де (1956), *Античка држава или модерни антички олимписки паганизам*, Београд: Просвета.
4. Лалић, Иван В. (1971), „Космичко глумиште Васка Попе” (поговор) у: Иван В. Лалић, *Критика и дело*, Београд: Нолит.
5. Мелетински, Елеазар (1983), *Поетика мита*, Београд: Нолит.
6. Радуловић, Немања (2011), „Алхемија у поезији Васка Попе” (поговор) у: 40. *Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 8-11. IX 2010, Београд. 2, Српска књижевност и европска књижевност*, Београд: Филолошки факултет, Међународни славистички центар.
7. Ристановић, Урош (2019), „Структура песничке књиге *Споредно небо* Васка Попе”, *Годишњак*, Филолошки факултет Београд, год. 14, 2018/2019, 187–202.
8. Тројановић, Сима (2021), *Ватра у обичајима и животу српског народа*, Ниш: Талија.
9. Фрејзер, Џејмс Џорџ (1992), *Златна грана: проучавање магије и религије*, Земун: Алфа.
10. Чајкановић, Веселин (1973), *Мит и религија у Срба*, Београд: Српска књижевна задруга.
11. Чајкановић, Веселин (2022), *Речник српских народних веровања о биљкама*, Ниш: Талија издаваштво.
12. Џацић, Петар (1973), *Критике и огледи*, Београд: Српска књижевна задруга.
13. Ševalije, Žan, Alen Gerbran (2004), *Rečnik simbola*, Novi Sad: Stylos, Kiša.

Milica A. Kandić
Milica B. Mojsilović
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts
Centre for Scholarly Research

FIRE AS A CREATIVE PRINCIPLE IN THE *SECONDARY SKY* BY VASKO POPA

Summary

The poetic cosmogony of Vasko Popa translated into a collection entitled *Secondary Sky* was designed on a specific space-time plan, the coordinates of which can be read within the seven poetic cycles of the aforementioned collection. By devising a side sky, Popa represents a creative principle that is announced within the collection, and one of the ways of manifesting these principles is represented by the symbol of fire. The equivalent of cosmic creation is an alchemical creation, so in that sense one should especially focus on fire as a symbol of creative stimulation. The goal of the paper is to shed light on the connection of the solar principle within Popa's *Secondary Sky* with the creative principle, in order to reveal the multiple functions and symbolism of fire (from the point of view of myth and folklore). Fire manifests itself in *Secondary Sky* through numerous modifications of the primary motif: as a hearth, living fire, smoke, ashes and sun. Bearing in mind such a wide range of forms of manifestation of the symbol of fire, the conducted research is mainly directed towards monitoring the development and transformations of its meanings within the poetic collection.

► **Keywords:** Vasko Popa, poetry, *Secondary Sky*, cosmogony, alchemy, mythology, solar principle, fire, living fire.